

1945-1960 ARASI YEREL SEÇİMLERDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA
CHP-DP MÜCADELESİ*

CHP-DP STRUGGLE IN EAST AND SOUTHEAST ANATOLIA IN LOCAL
ELECTIONS BETWEEN 1945-1960

Bilal NERGİZ¹

Öz

Türkiye Kürtleri, Cumhuriyet sonrası erken dönemde yeni kurulan ulus devlet ile çeşitli çatışmalar yaşamış ve bu çatışmalar 1938 Dersim Olayları'na kadar devam etmişti. Devletle olan mücadelesinde zayıflayan Kürtler kabuğuna çekilmişti. Daha sonra 1945 yılı ile birlikte çok partili hayata geçilmiş ve bu yeni sistem beraberinde parti rekabetini getirmişti. Devlete küskün olan Kürtlerin yeni siyasal sistemde nasıl davranacağı hem Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hem de yeni kurulan ve onun en büyük rakibi olan Demokrat Parti (DP) açısından merak konusuydu. Her iki parti, Kürt halkına yakın durarak bölgedeki oyları kendine çekmek istiyordu. Kürtler ise bu yeni sistemi umut olarak görüyordu; zira yeni dönem onlar için CHP'den kurtulmak demektir. O dönem Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında kırsal hayat ve feodal yapı hâkim olduğu için toprak ağalarıyla olan irtibat yerel seçimleri yönlendirme etkisine sahipti. Çalışmada 1945-1960 arası gerçekleşen yerel seçimler ele alınmış ve elde edilen sonuçlar dönemin iki büyük partisi DP ve CHP açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Kürt Meselesi, Yerel Seçimler, Ulus Devlet

Jel Kodları: Z 00, K 00

Abstract

Kurds living in Turkey, in the early post-republic process had various disagreement with the new nation-state and these disagreements continued until 1938 Dersim Rebellion. Kurds retired into their shell after struggle with the state. In 1945, the multi-party system was established and this new system brought the party competition. How the Kurds will behave in the new political system was a matter of curiosity in terms of both Republican People's Party and its primary rival Democratic Party. Both parties wanted to remain close to the Kurds because of their votes. Kurds considered this new system as hope, because the new period meant getting rid of CHP for them. Since rural life and feudal system dominated in the Eastern and Southeastern Anatolian territories at that time, being liaison with landlords was effected of direction local elections. In this study local elections between 1945-1960 were handled and the results were took stock of in terms of the Democratic Party and the Republican People's Party.

Key Words: Kurdish Issue, Local Elections, Nation-State

Jel Codes: Z00, K00

* Bu çalışma Bilal NERGİZ'in Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960) başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr, Kırklareli Üniversitesi, bilal.nergiz@klu.edu.tr: 0000-0001-6032-5243

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda eğitim, ordu ve bürokrasi alanlarında modernleşmiş fakat atılan adımlar imparatorluğu dağılmaktan alıkoyamamıştı. Dönemin Osmanlılık ve İslamcılık düşünceleri yeterli olmayınca, Balkan Savaşları (1912-1913) sürecinde devlet için tutunacak tek dal “Türkçülük” kalmıştı.² Bu yeni politika beraberinde diğer etnik kimlikleri dışlamayı getirmiş, Cumhuriyetle birlikte İttihat ve Terakki yönetimi sona ermiş olsa da düşüncesini miras bırakmıştı.

Cumhuriyet sonrası göreve gelen yönetim yeni kurulan devleti geçmişten koparmak istiyordu. Zira ortada yıkılan bir imparatorluğun yenilmiş halkı vardı ve bu durumu düzeltmek gerekiyordu.³ Toplum hızlı bir şekilde yukarıdan dönüştürülmeye başlanmış, Osmanlı’dan kalan birçok şey tasfiye edilmişti. Yeni dönemin birleştirici unsuru “ulus”tu. Dolayısıyla herhangi bir muhalif düşünceye tahammül edilmiyor, ulus devlet olma yolunda her zaman “Türklük” ön plana çıkartılıyor, farklı etnik topluluklar görmezden geliniyordu.

Cumhuriyet sonrası dönemde Türk olmak üstün olmak demektir. Örneğin 1930’lu yıllarda ortaya atılan Türk Tarih Tezi, Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğunu ve insanların geçmişte ilkel bir şekilde yaşarken Türk anayurdunda medeniyet olduğunu söylüyordu.⁴ Tarih tezindeki temel amaç, eskiden beri Anadolu topraklarında Türklerin yaşadığını ispatlamaktır. Bu şekilde Türklerin üzerinde yaşadığı toprağa aidiyet beslemesi düşünülmüştü.⁵ 1935’te öne sürülen Güneş Dil Teorisi’ne göre birçok dilin kökeni Türkçe’den türemiştir.⁶ Ayrıca birçok medeniyet ve kültürün Türk kökenli olduğu iddia ediliyordu. Bu tarz politikalarla amaçlanan şey yeni bir kimlik inşa etmektir. Bütün bu süreçte doğal olarak diğer etnik gruplar ötekileştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde çok seslilik demek tehlike demektir. Var olan farklılıklar ortadan kaldırılmalı, farklı olan her ne veya kim ise oluşturulan “ulus”a entegre olmalıydı. Kısacası yeni ulus-devlet, “Türk” olmayan veya kendini o şekilde görmeyen diğer bütün kimlikleri zararlı görüyordu.

Bu çalışmada ilk olarak tek parti döneminde hükümet ile Kürtler arasındaki çatışma anlatıldıktan sonra, çok partili döneme geçiş sonrası Kürt meselesi hakkında mecliste yaşanan gelişmeler

² Bünyamin Kocaoğlu, Balkan Savaşlarının İttihat ve Terakki Politikalarına Etkisi, History Studies, Cilt 5, S. 1, Haziran 2013, s.252.

³ Taner Akçam, Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4, (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekin), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.55.

⁴ İlber Ortaylı, Gelenekten Geleceğe, İstanbul: Hil Yayınları, 1982, s.73.

⁵ Atatürk’ün manevi kızı olan ve onun yönlendirmeleriyle yurtdışında eğitim alan Afet İnan, aynı zamanda Türk Tarih Kurumu’nun kurucuları arasında yer alarak kurumun başkanlığını yapmıştır. “Türk Halkının ve Türk Tarihinin Antropolojik Karakteri Üzerine” başlıklı doktora tezinde amacının, Anadolu topraklarında yaşayan Türk nüfusunun tarih öncesi çağlardan beri bir Türk yurdu olduğunu somut delillerle ispatlamak olduğunu belirtmektedir. Bkz. Füsün Üstel, Makbul Vatandaşın Peşinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.216.

⁶ 1936 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’te Kürt tanımlaması şu şekildeydi: “Çoğu dillerini değiştirmiş Türklerden ibaret olup bozuk bir Farsça konuşan ve Türkiye, Irak, İran’da yaşayan bir topluluk adı ve bu topluluktan olan kimse”. Bkz. İsmail Beşikçi, Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013, s.161. Bu şekilde Kürtlerin Türk asıllı oldukları söylenerek gerçek inkâr edilmektedir.

anlatılmıştır. Son olarak 1945-1960 arası gerçekleşmiş yerel seçimlerde Kürt seçmenin tercihi ele alınmıştır. Hassas konumda olan Kürt meselesinin çok partili hayata geçiş sonrası yerel seçimlere nasıl yansıdığı dönemin iki büyük partisi CHP ve DP açısından karşılaştırmalı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada CHP ve DP dışındaki partiler ile seçimlere bağımsız olarak giren kişiler ya da karışık ittifaklarla ilgili bilgiler değerlendirme dışında tutulmuştur.

1. TEK PARTİ DÖNEMİNDE KÜRTLERE BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Kürt aşiretleri milli mücadelenin yanında yer almıştı. Kürtlerin bu şekilde davranmasında neden olarak Mustafa Kemal'in Saltanat ve Hilafeti korumak için Kurtuluş Savaşı'nı başlattığını öne sürenler var olsa da Kürtlerin sadece hilafet olgusundan değil, ortak düşman olan Ermenilerin dönüş ihtimalinden dolayı da Mustafa Kemal'in yanında olması mantıklı gözükmektedir. Zira Sevr Antlaşması'na göre Doğu'da bir Ermeni devleti planlanmıştı. Kürtler ise burada elde ettiği toprakları geri vermek istemiyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal de, Cumhuriyet öncesi süreçte kucaklayıcı bir dil kullanıyor "Türk Milleti" yerine "Türkiye Halkı" deyimini kullanmayı tercih ediyordu.⁷

Cumhuriyet sonrası dönemde Kürtler, diğer etnik gruplardan farklı davranmıştı. Örneğin Çerkezler ve Lazlar Türklüğü benimsemekte zorluk çıkarmamışken Kürtler, Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde etnik haklarının tanınacağını düşünüyor, kendilerine özerklik verileceğini düşünüyor.⁸ Zira 1921 Anayasası'nın 11. maddesi özerklik hususunda şunu söylüyordu:

İl, yerel işlerde manevi kişiliğe ve özerkliğe sahiptir. Dış ve iç siyaset şeriat, adalet ve askerlik işleri, uluslararası ekonomik ilişkiler ve hükümetin genel vergileri ile yararlanılması birden fazla illeri kapsayan hususlar dışında, BMM'nin kabul edeceği yasalar gereğince evkaf, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesi ve yönetimi il kurullarının yetkisi içerisindedir.⁹

Maddenin yerinden yönetimi teşvik eden bir içeriği vardı. Eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık gibi işler il meclislerinin yetkisine verilmişti. Vali TBMM tarafından atanıyor, sadece devlet ile yerel yönetim arasındaki bir anlaşmazlık durumunda müdahil oluyordu.¹⁰

Anayasanın dışında Kürtleri cesaretlendiren bir diğer gelişme Lozan Konferansı sürecinde gerçekleşmişti. İngiltere, 1923 yılında Lozan Konferansı devam ederken antlaşma metnine Kürtlerle ilgili hüküm koymak istemiş, Türk tarafı ise Kürtlerle ilgili herhangi bir problemlerinin olmadığını

⁷ Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997, s.209.

⁸ Tarık Ziya Ekinci, Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar, İstanbul: Cem Yayınevi, 2004, s.30.

⁹ Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.92-93.

¹⁰ Ergun Özbudun, 1921 Anayasası, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2008, s.43-44.

söylemişti. Fakat Konferans devam ederken bir gazeteci Mustafa Kemal'e Kürt meselesini sorunca şu cevabı almıştı:

Kürt meselesi, bizim yani Türklerin menfaatine olarak da kat'iyen mevzubahis olamaz. Çünkü mâlumu âliniz, bizim hudut-u milliyemiz dâhilinde mevcut Kürt anasır o surette tavattun etmiştir ki, pek mahdut yerlerde haiz-i kesafettir. Fakat kesafetlerini kaybede ede ve Türk anasırının içine gire gire öyle bir hudut hâsıl olmuştur ki, Kürtlük nâmına bir hudut çizmek istersek, Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lâzımdır. Söz gelişi Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir sınır aramak gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürt aşiretlerini gözden uzak tutmamak gerekir. Binaenaleyh başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmekense, bizim Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mucibince zaten bir nevi mahallî muhtariyetler teşekkül edecektir. O halde hangi livanın ahali Kürt ise, onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzuu bahis olurken, onları da beraber ifade etmek lâzımdır. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daima variddir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahibi salahiyet vekillerinden mürekkebdir ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu müşterek bir şeydir. Aynı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olamaz¹¹

Kısacası Mustafa Kemal, Kürt yoğunluklu yerlerin 1921 Anayasası'na göre özerk olabileceğini söylemişti.¹² Fakat tek parti döneminde Kürtlere ulus devlet politikası çerçevesinde bakılmıştı. Ortada "Kürt" diye bir şey yoktu. Meseleye güvenlik odaklı bakıldığı için askeri güç dâhil her türlü yol denenmişti. Doğu ve Güneydoğu illerinin gerici, medeniyet yoksunu olduğu söyleniyordu.¹³ Bu yüzden bu bölgeler ile ilgili islahat raporları ve iskân politikaları uygulanmış, birçok ayaklanma zor gücüyle bastırılmıştı.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE BAZI GELİŞMELER

2.1. Mustafa Muğlalı Olayı

TBMM'de çok partili hayata geçiş sonrası Doğu ve Güneydoğu'nun problemleri siyasette daha çok yer almaya başlamıştı. Yeni partilerin yirmi iki yıldır yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı mücadele etmesi gerekmekteydi. Partiler açısından ülkenin Doğu ve Güneydoğu'sundaki mücadele ise daha farklıydı zira Cumhuriyet sonrası yaşanan Kürt ayaklanmaları devlet ile Kürtlerin arasının açılmasına sebep olmuştu. Ayaklanmaların 1938 Dersim Olayı ile sona erdiği düşünüldüğünde, çok partili hayata geçildiği yıllarda yaşananların hem devlet hem de Kürtler açısından taze olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yeni sistemde Kürtlerin nasıl davranacağı partiler açısından önemliydi. Seçim mücadelesi, CHP ile onun en büyük rakibi Demokrat Parti (DP) arasındaydı. Kürtler açısından çok partili hayata geçildiği yıllarda devlete karşı korku mevcuttu. CHP ise Doğu ve Güneydoğu coğrafyasına karşı temkinli duruyordu. Çünkü CHP yönetimi yıllarca bu topraklara güvenlik odaklı bakmış, bölgede yer alan teşkilatlarının çoğunu kapatmıştı.¹⁴

¹¹ Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993, s.104-105.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Gizlenen Tutanak Atatürk: Kürtlere Özerklik, 2000'e Doğru, S. 35, 30 Ağustos-5 Eylül 1987, s. 8-15.

¹³ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 243.

¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Kodu: 21-232, 7.8.1943, s.1.

Çok partili döneme geçiş sonrası Demokrat Parti ve CHP Kürt meselesi üzerinden oy kazanmak istiyordu. Bunun için yakın geçmişte yaşanıp üzeri kapanmış bazı olaylar tekrar incelemeye alınmıştı. Örneğin tarihte Özalp veya Muğlalı Olayı olarak bilinen vakanın DP kurulduktan sonra yargıya taşınması Kürtler nezdinde DP'ye puan kazandırmıştı. Yaşanan olayda, 1943 senesinde Türkiye'deki çetelerden biri İran'da yaşayan Mehmedi Misto adındaki bir aşiret reisinin¹⁵ hayvanlarını kaçırıp Türkiye'ye getirmiş, Misto ise bunun üzerine Van'ın Özalp ilçesi kaymakamına mektup yazarak hayvanlarının iadesini istemiş fakat kaymakam olaya kayıtsız kalınca kendisi Türkiye'ye gelerek ilçede halka ait hayvanları alıp İran'a dönmüştü. Ardından kaymakam ve bölgedeki askeri yetkililer olayı kapatmak istemiş ve raporlarda Rus askerlerinin sınırı ihlal ettiği yazılmıştı. Vali ise kendisine verilen liste uyarınca kırk kişiyi mahkemeye sevk etmiş ve bu kişilerin çoğu salınmıştı. Fakat olaydan kısa süre sonra dönemin 3. Ordu Komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı, valiyi ziyaretinde işin aslını öğrenince Mehmedi Misto'nun adamlarından olduğunu düşündüğü 33 kişiyi kurşuna dizdirmişti. Bir kişi ise bu olaydan sağ kurtulup İran'a kaçtıktan sonra olup biteni telgrafla kardeşine bildirirse de herhangi bir işlem yapılmamıştı.¹⁶

Olayla ilgili ilk girişim beş yıl sonra CHP Van milletvekili Muzaffer Koçak tarafından yapılmıştı. 1948 yılının Kasım ayında söz konusu 33 kişinin akıbetine dair dönemin Adalet, Milli Savunma ve İçişleri Bakanları tarafından genel kurul salonunda şu soruların sözlü olarak cevaplanmasını istemişti:¹⁷

i) 1943 senesi sonbaharında Van'ın Özalp ilçesi köyleri halkından 33 kişinin kurşuna dizildiklerine dair merkezde bir malumat var mıdır? Varsa ne şekildedir?

ii) Bu vatandaşların toptan kurşuna dizilmelerini icab ettiren suçları nedir? Bu suçlar ne suretle tespit ettirilmiştir?

iii) Kurşuna dizme keyfiyeti mahkeme kararı ile mi olmuştur yoksa herhangi bir yetkiye mi dayanılarak yapılmıştır?

iv) Hadiseden idari, adli, makamların vaktinde haberleri olmuş mudur ve kendilerine ihbar ve şikâyette bulunmuş mudur? Bulunulmuşsa ne yapılmış ve neticesi ne olmuştur?

CHP'den gelen bu adımı gören DP harekete geçerek dönemin Kütahya milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik ve Kayseri milletvekili Fikri Apaydın bir önergeyle

¹⁵ Milan Aşireti'nin lideri Mehmedi Misto aynı zamanda Türk Milli İstihbaratı'nın ajanıydı. O dönemin tanıklarından askeri doktor Yüzbaşı Reşit Ersezer'in anlatımına göre, sık sık onlara gelip İran'da İkinci Dünya Savaşı nedeniyle işgalci olarak bulunan Rus kuvvetlerinin sayısı, silahları ve hareketleri konusunda kendilerine bilgi veriyordu. Bkz. Orgeneral Muğlalı Olayı, Milliyet, 7 Mart 1974, s.5.

¹⁶ Ayşe Hür, İnönü ve Bayarlı Yıllar 1938-1960, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015, s.74.

¹⁷ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 42.252.18. İlk girişimin CHP'li bir milletvekilinden gelmesi ilginçtir. Zira 1943'te tek parti iktidarı vardı. 1948'de hala CHP iktidardaydı. Fakat bahsettiğimiz üzere DP'nin yükselişini gören CHP, Doğu'nun oy potansiyelini görüp ilk davranan parti olmak istemiş olabilir.

konuyu meclise taşımıştı.¹⁸ Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Başbakan Hasan Saka adına cevap vererek olay hakkında soruşturma açıldığını ve gerekenin yapılacağını söylemiş, olayın doğal bir kaçakçılık ve eşkıyalık olduğunu, siyasi ve askeri mahiyete sahip olmadığını dile getirmişti. Bu süreçte olay soruşturulmaya başlanmış, ilgili komisyona havale edildikten sonra ihmali bulunanlar Milli Savunma Bakanlığı tarafından mahkemeye sevk edilmişti.¹⁹

Orgeneral Muğlalı ve ekibini yargılama süreci 1 Eylül 1949 tarihinde başlamış, Muğlalı ile birlikte yargılanan bir general ve dört subay da bu süreçte cezaevine gönderilmişti. Askeri mahkemenin sanıklar için istediği ceza idamdı.²⁰ Muğlalı, yargılama süreçlerinde 33 kişiyi kurşuna dizdirme emrini kendisinin vermediğini söylese de, davanın tanıklarından 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Kemal Yaşinkılıç, öldürme emrini kendisine Muğlalı'nın verdiğini söylemiş, hatta bölgenin umumi müfettişi Avni Doğan ile birlikte bu emre karşı çıktıklarını fakat Muğlalı'nın emri yüksek yerden aldığını kendilerine belirttiğini dile getirmişti.²¹

Yargı sürecinden sonra Mustafa Muğlalı idama mahkûm edilmişti. Fakat yaşı 65'ten fazla olduğu için cezası otuz yıl ağır hapse, bu ceza da üçte bir oranında indirilerek yirmi yıla indirilmiş,²² ardından kendisinde bunaklık olduğu için tahliye edilmişti. Bunun üzerine DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci²³, konuyu tekrar meclise taşıyarak Muğlalı hakkında, "eğer deliyse tımarhaneye, aciz ise Darülaceze'ye, sağlamsa hapisaneye gönderilmesi gerektiğini" söylemiştir.²⁴ Bir süre sonra mahkemenin kararı Askeri Yargıtay tarafından bozulsa da 1951 yılının Aralık ayında Mustafa Muğlalı vefat ettiği için dava tekrardan ele alınamamıştı.²⁵ Sonuçta olay bu şekilde gündemden kalkmıştı.

2.2. Karaköprü Olayı

Çok partili dönemde dile getirilen bir diğer olay Karaköprü Olayı'ydı. 1936 yılında Diyarbakır'da bir grup sanık, soygunculuk suçundan sevk edilirken jandarma tarafından kurşuna dizilmişti.²⁶ O yıllarda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Üçüncü Ordu Komutanı Kazım Orbay ve bölgenin Umumi Müfettişi Abidin Özmen'di. Olay, 1952 yılında mağdur ailelerin şikâyeti üzerine tekrar

¹⁸ Özalp'ta 33 Vatandaş Kurşuna mı Dizilmiş?, Dicle Kaynağı, 30 Kasım 1948, s.1. Ayrıca bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, 8. Dönem, 3. Toplantı, 3 Aralık 1948, s.7-8.

¹⁹ Özalp Hadisesi, Dicle Kaynağı, 20 Ocak 1949, s.1.

²⁰ 33 Vatandaş Kurşuna Dizdirenler Adalet Huzurunda, Dicle Kaynağı, 19 Eylül 1949, s.1.

²¹ Günay Aslan, Yas Tutan Tarih 33 Kurşun, İstanbul: Pencere Yayınları, 1989, s.26.

²² İdamı İstenen Orgeneral Mustafa Muğlalı, Şark Mecmuası, 28 Şubat 1950, s.7.

²³ Kürt kökenli Mustafa Ekinci, 1950 ve 1954 yıllarında DP'den Diyarbakır milletvekili olarak seçilmiştir.

²⁴ İsmail Beşikçi, Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013, s.76.

²⁵ Yargılama devam ederken tazminat olarak ölenlerin çocuklarına on teneke buğday verilmiştir. 1950'den itibaren iki yıl boyunca yine buğday olarak maaş verilmiştir. Bkz. H. Neşe Özgen, Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri, İstanbul: TÜSTAV, 2003, s.50.

²⁶ İbrahim Arvas, Tarihi Hakikatler, İstanbul: HTS Yayıncılık, 2010, s.98.

gündeme gelmiş ve açılan soruşturma sonucunda kurşuna dizme emrini veren Abidin Özmen sorumlu görülerek hakkında dava açılmıştı.²⁷

26 Aralık 1952 tarihinde DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, 1936 yılında öldürülen vatandaşlar hakkında yapılan tahkikatın ne safhada olduğunu ve hükümetin bu konuda ne düşündüğüne dair Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'a soru yöneltmişti. Çiçekdağ verdiği cevapta, "Şükrü Kaya hakkında Anayasa hükümlerine göre soruşturma açılıp açılmayacağına takdirinin mecliste olduğunu belirtmiş ve durumun Başbakanlığa havale edildiğini" söylemiş; Ekinci ise bu cevap üzerine, "genel olarak olayın tek bir vatandaşın ölümünden ziyade, birçok insanın yok yere öldürülmesi olduğunu, bu olayın buna benzer derin izler bırakmış faciaların davası olduğunu ve bu olayın gelecek nesilleri etkilediğini" vurgulamıştır.²⁸ Zira ona göre "sonraki nesiller bu tip olaylara karşı gösterilen tepkiye bakacakları için bu tarz acıların hesabını sormakla görevli olduklarını, aksi takdirde milletin umudunun kalmayacağını" belirtmiştir.²⁹ Fakat olay hakkında herhangi bir gelişme yaşanmamıştı.

2.3.Umumi Müfettişliklerin Kaldırılması

Umumi Müfettişlikler, çok partili hayata geçiş sonrası etkisini yitirse de resmiyette varlıkları devam ediyordu. Kürtler üzerinde geçmişte yaşanan birçok olaydan dolayı olumsuz etkileri vardı. DP muhalefette olduğu yıllarda bu kurumu eleştirirken, CHP milletvekilleri herhangi bir savunma yapmıyor, sessiz kalıyordu.³⁰

DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak³¹ TBMM Başkanlığı'na 21 Ocak 1951 tarihinde, 1927 tarihli Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasına dair bir yazı vermişti. Yazısında özetle, "umumi müfettişliklerin başına buyruk olduklarını, görev yaptıkları yerlerde kanlı adımlar attıklarını, bu yüzden bitmeleri gerektiğini ve devri sabık yaratmamak için bu kanunun tamamıyla kalkmasını" teklif etmişti.³² Ardından 1951 yılının bütçe tasarısı görüşmelerinde DP Ağrı milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı³³, TBMM'de yaptığı konuşmasında Umumi Müfettişlikleri eleştirmiş, "Doğu'nun Umumi Müfettişliklerin yatağı olduğunu ve zalim valilerin bulunduğunu" söylemişti.³⁴ Sonuçta Umumi Müfettişlikler, DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın 24 Ocak 1952 tarihinde meclise sunduğu yasa tasarısı ile 21 Kasım 1952 tarihinde hukuken ortadan kaldırılmıştı.³⁵ Umumi

²⁷ "Eski Umumi Müfettiş Abidin Özmen Yargılanacak", Şark Postası, 27 Kasım 1952, s.1.

²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s.434.

²⁹ Diyarbakır ve Havalisinde Kanunsuz Öldürülen Vatandaşlar, Şark Postası, 30 Aralık 1952, s.1.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:8, Dönem:8, 25. Birleşim, 28.12.1947. s.508-509.

³¹ Hukuk fakültesi mezunu olan Mustafa Remzi Bucak Şanlıurfa Sivereklidir. Hukuk fakültesi mezunudur. 1950-1954 yılları arası DP'den Diyarbakır milletvekili olarak görev yapmıştır

³² Serap Yeşiltuna, Atatürk ve Kürtler, İstanbul: İleri Yayınları, 2007, s.217.

³³ Ağrılı Hüseyin Celal Yardımcı hukuk fakültesi mezunuydu. 1950-1960 yılları arasında DP'den Ağrı milletvekili olmuştu. Aynı zamanda bu süreçte Devlet Bakanlığı, Milli Eğitim ve Adalet Bakanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, 46. Birleşim, 20 Şubat 1951

³⁵ Ercan Çağlayan, Tek Partinin Gözü Kulağı Umumi Müfettişlikler, Kürt Tarihi, S. 21, Kasım-Aralık 2015, s.29.

Müfettişliklerin kaldırılması Kürt meselesi için olumlu bir gelişmeydi. Zira kurulduklarından beri Kürtler üzerinde devletin zor gücü olarak hatırlanıyordu.

3. 1945-1960 ARASI YEREL SEÇİMLER

Çalışmanın bu bölümünde 1945-1960 arası gerçekleşen yerel seçimlerde Doğu ve Güneydoğu illerinin seçim sonuçları analiz edilecektir.

3.1. 1946 Yerel Seçimleri

Türkiye'de 3 Mayıs 1930 tarihinde Belediyeler Kanunu çıkarılmıştı.³⁶ Kanuna göre belediye başkanı, dört yıllığına belediye meclisi tarafından gizli oy ile seçiliyordu. Belediye meclisine üye olma şartlarını taşıyan bir başkası da belediye başkanı olabiliyordu. Belediye başkanı seçilen kişi eğer il merkezi için seçildiyse, İçişleri Bakanı'nın teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekiyordu.³⁷ İlçe için seçilen kişinin ise o ilin valisi tarafından onaylanması yeterliydi.³⁸

Türkiye Cumhuriyeti 1945 yılında çok partili hayata geçiş yapmış ve ilk muhalefet partisi iş adamı Nuri Demirağ'ın kurmuş olduğu Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmuştu.³⁹ Artık seçimlerde 1876'dan beri uygulanan iki dereceli sistem terk edilmiş, tek dereceli çoğunluk esası uygulanmaya başlanmıştı.⁴⁰ Çok partili hayatın ilk seçimleri ise yerel seçimler olmuştu. Genel seçimlerden iki ay kadar önce 26 Mayıs 1946 tarihinde belediye meclisi seçimleri yapılmıştı.⁴¹

Henüz yeni kurulan Demokrat Parti'nin lideri Celal Bayar, partisinin belediye seçimlerine katılmayacağını söylemişti. Çünkü DP, hala antidemokratik kanunların mevcut olduğunu, iktidarın muhalefetin gelişmesini istemediğini düşünüyordu. DP'nin seçim güvenliği ile ilgili endişeleri vardı. Ayrıca Ekim ayında yapılması gereken yerel seçimler erkene çekilerek Mayıs ayına alınmıştı.⁴² Böyle bir durum yeni kurulan bir parti için dezavantajdı.

İlk muhalefet partisi MKP ise seçimlere katılacağını belirtmişti. Kürtler ise çok partili hayata geçiş sonrası umutlarını muhalefet partilerinde aramaya başlamıştı. Örneğin o dönemde İstanbul'da öğrenci olan Kürt kökenli Tarık Ziya Ekinci⁴³ MKP'yi kastederek, "Parti programının özünü ve demokrasi anlayışını bilmeden salt mevcut iktidara muhalefet ettiği için bu partiyi destekliyorduk"

³⁶ Belediye Kanunu, Resmi Gazete, Kanun No: 1580, Sayı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8832.

³⁷ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832

³⁸ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832.

³⁹ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), İstanbul: Hil Yayınları, 2010, s. 30.

⁴⁰ Mehmet Ö. Alkan, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi, Görüş, S. 48, Mayıs 1999, s. 53.

⁴¹ Ali Eşref Turan, Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 79.

⁴² Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.241.

⁴³ O yıllarda tıp eğitimi alan Ekinci, aynı zamanda memleketi Diyarbakır Lice'de Demokrat Parti'nin Lice teşkilatının kurulmasında çalışmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nden 1965-1969 yılları arasında Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır.

demektedir.⁴⁴ Yani bir partinin İnönü'ye karşı olması yeterliydi. Çünkü Kürtler, Türkiye'de Cumhuriyet sonrası ulus-devlet kurulmaya çalışılırken 1925'ten 1938'e kadar çeşitli aralıklarla ayaklanmış ve devlet bu ayaklanmalara karşı askeri güç kullanmıştı. O dönemde Kürt meselesine tamamen asayiş odaklı bakıldığı için tek parti dönemi boyunca Kürtlerin etnik varlığı yok sayılmıştı. Bu yüzden yeni kurulmuş olan DP, Kürtler tarafından rahatlığın, baskıya ve haksızlığa karşı gelmenin sembolü olmuştu.⁴⁵ Fakat MKP, seçim günü yarıştan ayrılmıştı.⁴⁶ Zira hükümetin seçimlerde taraf tuttuğunu söylüyordu. Dolayısıyla çok partili hayatın ilk yerel seçimleri tek partili bir seçime dönüşürken, CHP ise seçime katılmayan DP ve MKP'yi eleştirmişti.

DP, yerel seçim sonrası "belediye seçimlerinde müdahale, tazyik ve yolsuzluklara ait vesikalar" isimli bir broşür çıkararak tepkisini ortaya koymuştu.⁴⁷ 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin meclisteki muhalefeti Kürtleri umutlandırmıştı. Örneğin Diyarbakır'da çıkan Dicle Kaynağı Gazetesi'nde DP'ye yönelik, "bugün çok şükür memleket ufuklarında demokrasi güneşinin nur saçmağa başladığını memnuniyetle görüyoruz ve diyoruz ki; artık memleket dertlerini terennüm ettik diye hıyanetle suçlandırılmayacağız belki, evet belki merhametli bir insan bulup bu dertlerimizin çarelerine tevessülünü istirham edebileceğiz"⁴⁸ ifadesi Kürtlerin duygularını göstermekteydi. Naci Kutlay'ın⁴⁹ deyimiyile "jandarma Kürtlere yine bağırıp çağırıyordu fakat eskisi kadar bağırıp çağırıyor, Kürtler biz de varız diyordu."⁵⁰ 1950 sonrası dönemin Doğu'da çıkan gazetelerine bakıldığında DP'nin değişikliklere vesile olduğu yazmakta, artık halkın gücünü aşan zorla mektep yaptırımların sona erdiği, hayvan ve yol vergilerinin kalktığı veya şekil değiştirdiği, asayiş kurularak jandarmanın halk ile olan münasebetinin yumuşadığı anlatılıyordu.⁵¹

3.2. 1947 Yerel Seçimleri

1947 yılında iki ayrı yerel seçim yapılmıştı. Şubat ayında gerçekleşen ilk seçim, köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyeti için yapılırken, ikincisi Mayıs ayında şehirlerdeki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimi idi.⁵² Yerel seçimler sürecinde partiler arasında seçimlerin güvenliği yüzünden gerginlik yaşanıyordu. CHP yıllarca tek parti olmasının getirdiği gücü kullanmak isterken, yeni kurulan muhalefet partileri siyasi arenada var olma mücadelesi veriyordu. Demokrat Parti, iktidarın baskısına tepki olarak, 1947 yılının Mayıs ayında yapılan ikinci yerel seçime katılmamıştı.⁵³ Böylece DP'nin katıldığı ilk yerel seçim Şubat

⁴⁴ Tarık Ziya Ekinci, *Lice'den Paris'e Anılarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.169.

⁴⁵ Naci Kutlay ile yapılan görüşme, 29 Mart 2017. 1931 Ağrı doğumlu olan Kutlay, tıp fakültesi mezunudur. 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi içerisinde aktif olarak çalışmıştır.

⁴⁶ Belediye Seçiminde Bazı Hadiseler Oldu, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1946, s.1.

⁴⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Yayınevi, 2003, s.194.

⁴⁸ Dicle Kaynağı, 24 Ağustos 1948, s.2.

⁴⁹ Naci Kutlay ile yapılan görüşme.

⁵⁰ Naci Kutlay, a.g.g.,

⁵¹ *Vatan Gazetesi Hakkâri İlavesi*, *Hakkâri'de Parti Hayatı*, 5 Kasım 1952, s.5

⁵² *Muhtar Seçimleri*, *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1947, s.1.

⁵³ Feroz Ahmad, *Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976, s.33.

1945-1960 Arası Yerel Seçimlerde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da CHP-DP Mücadelesi

ayındaki olmuştur. Bu seçime göre Doğu ve Güneydoğu bölgesinde CHP ve DP'nin aldığı sonuçlar şu şekildeydi:

Tablo 1. Doğu ve Güneydoğu İllerinde 1947 Yılı Köy Muhtarı ve İhtiyar Heyeti Seçim Sonuçları (Şubat)

İller	CHP	DP
Ağrı	577	-
Bingöl	299	-
Bitlis	271	-
Diyarbakır	602	26
Elazığ	611	-
Erzincan	519	3
Erzurum	846	58
Hakkâri	317	-
Kars	681	3
Malatya	743	9
Mardin	683	-
Muş	361	-
Siirt	490	-
Tunceli	353	-
Urfa	617	12
Van	254	-

Kaynak: Muhtar Seçimi, Ulus, 2 Nisan 1947, s.3.

Seçim sonuçlarına göre CHP'nin DP karşısında bariz üstünlüğü göze çarpmaktadır. İktidar partisi çoğu ilde muhtarlıkların tümünü kazanmıştı. Fakat 1946 seçimlerinin güvenliği ve açık oy gizli sayım sebebiyle sonuçların sağlıklı değerlendirilmesini yapmak güçtür.

3.3.1950 Yerel Seçimleri

14 Mayıs 1950 genel seçimleri öncesi muhalefetin mücadelesi sonuç vermişti. Mevcut seçim kanunu değiştirilerek gizli oy açık sayım ilkesi gelmişti.⁵⁴ Ayrıca yeni kanun ile seçimlere yargı güvencesi getirilmişti. Bu değişiklik Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir gelişmeydi. 1950 milletvekili seçimleri ise 27 yıllık CHP iktidarını yerinden etmişti.

1950 yılında üç farklı yerel seçim yapılmıştı. İlki 13 Ağustos 1950 tarihindeki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleriydi.⁵⁵ Ülke genelinde Demokrat Parti 17.393, CHP 12.337 muhtarlık kazanmıştı.⁵⁶ CHP'nin kazandığı muhtarlık sayısına diğer partiler ve bağımsızlar eklendiğinde toplamda 18.318 muhtarlık çıkıyordu.⁵⁷ Yani DP toplamda %50'nin altında kalmıştı.

DP'nin toplamda azınlıkta kalması CHP kanadında umut doğurmuştu. CHP'ye göre halk, DP'den pişman olmuştu. Dönemin gazeteleri ise durumu farklı yorumlamaktaydı. Örneğin DP'ye yakın olan Zafer Gazetesi'ne göre, şehirdeki insanlar muhtarlık seçimlerine yeterince ilgi göstermemiş, katılım daha çok köylerde olmuştu. Köylünün işi ise genelde muhtarla olduğu için bu seçimdeki sonuçlar normaldi.⁵⁸

Milliyet Gazetesi ise DP'nin %50'nin altında kalmasını partinin rehavete kapılmasına bağlıyordu. 14 Mayıs 1950 seçimlerine fazla güvenen DP'nin halkın sevdiği kimseler yerine tanınmayan kimseleri aday göstermesinin bu sonuca sebep olduğunu belirtmekteydi.⁵⁹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerin muhtarlık seçim sonuçları şu şekildeydi:

Tablo 2. Doğu ve Güneydoğu 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçim Sonuçları (Ağustos)

İller	DP	CHP
Ağrı	282	120
Bitlis	58	46
Bingöl	39	62
Tablo 2'nin devamıdır.		
Diyarbakır	208	157
Elazığ	174	132
Erzincan	194	260

⁵⁴ Milletvekilleri Seçimi Kanunu, Resmi Gazete, 21 Şubat 1950, Sayı: 7438, s. 17808. Önceki seçimlerde açık oy, gizli sayım yapılmıyordu.

⁵⁵ Muhtar Seçimi 13 Ağustos'ta Yapılacak, Akşam, 21 Temmuz 1950, s.7.

⁵⁶ Turan, a.g.e., s.87.

⁵⁷ 61 Vilayette Muhtar Seçimi İlan Edildi, Zafer, 3 Eylül 1950, s. 1.

⁵⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Muhtar Seçimlerinden Belediye Seçimlerine, Zafer, 18 Ağustos 1950, s.1.

⁵⁹ Ali Naci Karacan, "Muhtar Seçimleri Bir Derstir, Milliyet, 16 Ağustos 1950, s.1.

Erzurum	617	202
Hakkâri	33	31
Kars	270	443
Mardin	354	313
Malatya	347	448
Muş	139	129
Siirt	166	180
Tunceli	162	133
Urfa	351	263
Van	254	164

Kaynak: 61 Vilayetteki Muhtar Seçimi Neticelerini Veriyoruz, Zafer, 3 Eylül 1950, s. 5.

Yeni seçim kanunu ile yapılan ilk yerel seçim sonuçlarına göre Doğu ve Güneydoğu illerinde DP 11 ilde öndeyken, CHP 5 ilde DP'yi geçmişti. DP toplamda 3.648 muhtarlık kazanırken, CHP 3.083 muhtarlık almıştı. CHP'nin önde olduğu iller, Bingöl, Erzincan, Kars, Malatya ve Siirt'ti. Bazı illerde kazanılan muhtarlık sayısı birbirine yakın olduğu için toplamda iki parti arasında büyük bir fark yoktu. CHP geride olsa da ağırlığının devam ettiğini söyleyebiliriz. Hala CHP ile irtibat halinde olan birçok Kürt ağası vardı.⁶⁰

1950 yılında yapılan ikinci yerel seçim, belediye meclisi seçimleriydi. CHP kısa süre önce yapılan muhtarlık seçim sonuçlarından dolayı ümitliydi. Seçimler 3 Eylül 1950 tarihinde yapılmıştı. Dönemin belediye kanununa göre belediye meclisine seçilen kişiler kendi aralarından birini belediye başkanı seçtiği için, çoğunluğu alan parti aynı zamanda belediye başkanını da seçmiş oluyordu.⁶¹

Seçim sonucunda DP'nin Türkiye genelinde aldığı oy oranı %57,6, CHP'nin %37,5'ti.⁶² DP ülke çapında 600'den fazla belediyeden 560'ını almıştı.⁶³ Doğu ve Güneydoğu'da DP ve CHP'nin aldıkları oy ve çıkardıkları belediye meclis üye sayısı şu şekildeydi:⁶⁴

Tablo 3. Doğu ve Güneydoğu 1950 Belediye Meclisi Seçimlerinde DP ve CHP Verileri (Eylül)

⁶⁰ Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

⁶¹ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832.

⁶² BCA, Yer Kodu: 031.01, Fon Kodu: 51.309.4

⁶³ Eroğul, a.g.e., s. 103.

⁶⁴ Eroğul, a.g.e., s. 103.

İller	DP (Oy Sayısı)	CHP (Oy Sayısı)	Belediye Üyeleri	
			DP	CHP
Ağrı	1985	2828	15	68
Bingöl	93	745	2	20
Bitlis	2807	2391	52	32
Diyarbakır	11892	8532	183	10
Elazığ	7031	6013	56	63
Erzincan	3640	2544	49	40
Erzurum	8464	3460	56	48
Hakkâri	41	942	4	44
Kars	7768	8117	52	98
Malatya	14582	22425	89	15
Mardin	8754	6391	73	65
Muş	1862	1876	26	22
Siirt	3159	3032	18	63
Tunceli	2466	1650	39	56
Urfa	14350	8192	50	32
Van	2758	2840	46	41

Kaynak: BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Yer Kodu: 031.01, Fon Kodu: 51.309.

Belediye Meclisi seçimlerine göre CHP 7 ilde, DP ise 8 ilde öndedir. CHP'nin önde olduğu iller, Ağrı, Bingöl, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş ve Van idi. Bingöl, Kars ve Malatya illerinde bir önceki muhtarlık seçimlerinde de önde olan CHP, bu seçimlerde Erzincan ve Siirt'te yarışı geride bitirmiştir. Ağrı, Hakkâri, Muş ve Van'da ise DP'nin önündedir. Her iki seçimde Muş'taki oy oranları birbirine gayet yakın iken, Hakkâri'de ikinci seçimde CHP lehine büyük fark göze çarpmaktadır.

Bu seçimde genel olarak hangi partinin hangi ilde önde olduğundan ziyade, çıkardıkları meclis üye sayısı daha önemlidir. DP toplamda 91.652 oy alırken, CHP 81.978 oy toplamıştır. Belediye üye sayısı bakımından DP'nin toplam 810 üye sayısı varken, CHP'nin 953 üyesi vardır. Hâlbuki CHP toplamda daha az oy almış ve daha az ilde öndedir. Fakat CHP'nin Malatya ve Hakkâri gibi iki ilde

1945-1960 Arası Yerel Seçimlerde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da CHP-DP Mücadelesi

yüksek farkla önde olması onu toplam sayıda öne geçirmiştir. Zaten Bitlis, Elazığ, Siirt gibi illerde DP az farkla önde bitirmiş gözükmektedir. Fakat belediye başkanlığını doğal olarak üye sayısı fazla olan parti alıyordu. Ülke genelinde DP ön plandayken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP'nin ağırlığı devam etmekteydi.

1950 yılındaki üçüncü yerel seçim, 15 Ekim 1950 tarihli il genel meclisi seçimleriydi. CHP ve DP'nin Doğu ve Güneydoğu illerinde kazandığı ilçe sayısı şu şekildeydi:

Tablo 4. Doğu ve Güneydoğu'da 1950 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları (Ekim)

İller	DP (İlçe Sayısı)	CHP (İlçe Sayısı)
Ağrı	4	1
Bingöl	3	1
Bitlis	3	-
Diyarbakır	5	-
Elazığ	4	2
Erzincan	2	4
Erzurum	8	1
Kars	5	4
Malatya	7	3
Mardin	5	4
Muş	1	1
Tablo 4'ün devamıdır.		
Siirt	7	2
Tunceli	3	1
Urfa	5	2
Van	2	5

Kaynak: İl Genel Meclisleri Seçimlerini DP Kazandı, Cumhuriyet, 17 Ekim 1950, s. 3.

İl genel meclisi seçimlerine göre 12 ilde DP öndeydi. CHP sadece Erzincan ve Van'da DP'yi geçmişti. DP toplamda 64 ilçe alırken, CHP 31 ilçede kalmıştı. Bu seçim, yerel seçimler arasında DP'nin CHP'ye üstünlük gösterdiği en belirgin seçimdi.

3.4.1954 ve 1955 Yerel Seçimleri

1954 yılındaki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri, Mayıs'taki genel seçimlerden altı ay sonra 7 Kasım 1954 tarihinde yapılmıştı.⁶⁵ O dönem CHP içerisinde seçime girip girmeme konusu tartışılıyordu. Sonunda varılan karar, muhtarlık seçimlerine girip, belediye meclisi ile il genel meclisi seçimlerine girmeme yönünde olmuştu.⁶⁶ CHP, DP'nin antidemokratik uygulamalarda bulunduğunu ve muhalefete baskıyı arttırdığını söyleyerek bu şekilde bir tepki göstermişti. Seçimlere göre ülke genelindeki katılım oranı %56.98'de kalmıştı.⁶⁷ DP toplamda 34.470 muhtarlıktan 26.669'unu kazanırken, CHP 5668 muhtarlık almıştı.⁶⁸ Doğu ve Güneydoğu'daki muhtarlık sonuçları şöyleydi:

Tablo 5. Doğu ve Güneydoğu 1954 Yılı Muhtarlık Seçimleri (Kasım)

İller	DP	CHP
Ağrı	443	59
Bingöl	260	32
Bitlis	239	14
Diyarbakır	477	89
Tablo 5'in devamıdır.		
Elazığ	500	76
Erzincan	336	110
Erzurum	809	187
Kars	572	156
Malatya	613	148
Mardin	543	111
Muş	243	52

⁶⁵ Muhtar Seçimlerine Bu Sabah Başlandı, Akşam, 7 Kasım 1954, s.1.

⁶⁶ Turan, a.g.e., s.94.

⁶⁷ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 51.310.4

⁶⁸ BCA, Yer Kodu: 67.422.1, 13.11.1954.

Siirt	312	65
Tunceli	322	26
Urfa	479	78
Van	559	70

Kaynak: DP Muhtar Seçimini Yüzde 80 Ekseriyetle Kazandı, Cumhuriyet, 9 Kasım 1954, s. 3.

1954'teki muhtarlık seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu illerinin hepsinde DP galipti. O yıl yapılan genel seçimlerdeki DP üstünlüğü paralel şekilde yerelde de gerçekleşmişti. DP toplamda 6.707 muhtarlık kazanmıştı. Bu sayı 1950'deki muhtarlık sayısının iki katına yakındı. CHP ise toplamda 1.273 muhtarlıkta kalmıştı. Bu sonuç 1950'de aldığından neredeyse üçte biriydi. Yani CHP'nin Doğu ve Güneydoğu'daki etkinliği azalmıştı.

CHP, 1955 yılı il genel meclisi seçimleri ile belediye meclisi seçimlerine katılmamıştı. DP'nin muhalefetteki tavrını bu sefer CHP gösteriyordu. Çünkü DP iç politikada giderek sertleşiyor, gerek muhalefete gerekse basına yönelik sert adımlar atıyordu. DP'nin demokrasi karşıtı uygulamaları ise Kürtleri endişelendirmekteydi. Yani DP'nin ilk yıllarındaki toplumsal rahatlık azalmıştı. Bu yüzden Kürtler DP'den çekinmeye başlamıştı. DP'nin politikalarını protesto eden muhalefet, seçimlere katılmama kararı almıştı. Sadece Köylü Partisi ve bazı bağımsız adaylar seçime girmişti. DP lideri Adnan Menderes, CHP'nin seçimlere katılmama kararını eleştirmişti.⁶⁹ Sonuçta 1955 yerel seçimlerine muhalefetin boykotu damga vurmuştu. Buna paralel 1955 yılındaki belediye meclisi seçimlerine katılım oranı %38.34'te kalmıştı.⁷⁰ Sonuçlara göre doğal olarak çoğunluğu DP almıştı. CHP, 1955 yerel seçimlerine katılmadığı için sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağı yoktur. Fakat seçimlere katılsaydı da muhtarlık seçimlerine paralel şekilde oy alma ihtimali yüksektir. Bundan sonraki süreçte yapılması gereken yerel seçimler ise sürekli ertelenmişti. İlk olarak 1956 yılında iki yıl ertelenen muhtarlık seçimleri, 1958'de bir yıl daha ertelenmiş ve 1960 askeri darbesine kadar yerel seçim yapılmamıştı.

SONUÇ

Tek parti yönetimi göreve geldiğinde hızlıca ulus devlet inşasına başlayınca Kürtler, bu politika karşısında direnerek 1925'ten 1938'e kadar çeşitli aralıklarla ayaklanmıştı. Zira kendilerine vaat edilenlerin gerçekleşmesini istiyordu. Devlet bu ayaklanmaları askeri güç kullanarak bastırma yolunu tercih etmişti. Çünkü dönemin devlet politikası, Kürt meselesine asayiş odaklı bakıyordu ve bu yüzden problem süratle ortadan kaldırılmalıydı. Dolayısıyla bu süreçte Kürtlerin etnik varlığı yok sayılmıştı. 1938'e kadar merkezle olan mücadelesinde zayıflayan Kürtler, yeni siyasi sistemle birlikte tekrardan

⁶⁹ Başvekil Yolumuz Müspettir Dedi, Milliyet, 9 Ağustos 1955, s. 1.

⁷⁰ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 51.309.8

iktidarların dikkatini çekmişti. 1945 sonrası süreçte, muhalefetin etkisiyle Kürtler açısından geçmişte yaşanmış bazı acı olayların hatırlanıp meclis gündemine gelmesi DP'ye puan kazandırmış fakat sonuç alma açısından kayda değer bir yol alınamamıştı.

Yerel seçimlere bakıldığında 1946'daki belediye meclisi seçimleri çok partili hayatın ilk seçimleri olmuştu. Fakat bu seçim, DP'nin katılmaması ve Milli Kalkınma Partisi'nin seçim günü yarıştan çekilmesi ile tek partili bir seçime dönüşmüştü. DP 1947'de köyler için yapılan muhtarlık seçimlerine katılsa da, sonraki şehir muhtarlığı seçimlerine katılmamayı tercih etmişti. Katılmamasının sebebi muhalefet partilerine yapılan baskı ve olmayan seçim güvenliğiydi. Çünkü seçimler üzerinde herhangi bir yargı güvenliği olmadığı gibi, gizli sayım açık oy ilkesi yeni kurulan partiler için adaletsiz bir durum oluşturuyordu. Bu bakımdan seçim sonuçlarının sağlıklı değerlendirilmesi mümkün değildir. 1950 genel seçimlerinden sonra gerçekleştirilen üç yerel seçimde DP'nin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Kırsaldaki muhtarlık seçimlerinde DP ve CHP arasındaki fark çok fazla değildir. Yine aynı şekilde toplam belediye meclisi üye sayısında CHP DP ile başa baş mücadele göstermiştir. İl genel meclisi seçimlerinde ise DP'nin açık ara üstünlüğü göze çarpmaktadır.

1954 ve 1955'teki seçimlerini CHP boykot etmişti. Muhtarlık seçimlerine katılan CHP, belediye meclisi ile il genel meclisi seçimlerine katılmamıştı. Katılmamasının sebebi DP'nin uyguladığı baskıcı politikalarıdır. İlginç bir şekilde 1945-1950 arasında muhalefet olan DP'nin uyguladığı boykot kararlarını artık CHP tercih etmişti. Her ikisi de bunları yaparken iktidardan ve mevcut düzenlemelerden şikâyetçiydi.

1950 öncesi yerel seçim sonuçları objektif olmadığı için seçmen açısından değerlendirilmesi pek mümkün değildir. Fakat 1950 yılında gerçekleşen üç yerel seçime baktığımızda Kürtlerin hızlı olmasa da tercihini DP'den yana kaydırıldığını görebilmekteyiz. Fakat bunun yanında CHP'nin kırsaldaki ağırlığı devam etmekteydi. 1954'teki tek sağlıklı veri olan muhtarlık seçimlerinde Kürt halkının tercihini artık ağırlıklı olarak DP'den yana koyduğunu daha rahat söyleyebiliriz. 1960 darbesinden sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde gerçekleşen yerel seçimlerde ise gerek seçim sisteminin değişmesi gerekse bağımsız adayların daha güçlü bir şekilde ortaya çıkması yerel seçimlerin partiler nezdinde giderek ağırlık kazanmasına sebep olmuştur.⁷¹ Aynı şekilde 1960 sonrası parti sayısının artması ile birlikte Kürtlerin karar verme süreci birçok etmene bağlı olarak değişmiştir.⁷²

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.

⁷¹ Arslantaş, D., Arslantaş, Ş., Kaiser, A. Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey, *Swiss Political Science Review*, 26(1): s. 132-134. 2020,

⁷² Arslantaş, D., Arslantaş, Ş. Keeping Power through Opposition: Party System Change in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 62., s. 40., 2020.

- Ahmad, F., & Ahmad, Bedia T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akçam, T. (2008). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: *Milliyetçilik*. Cilt 4, (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 53-63.
- Alkan, Mehmet Ö. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi. *Görüş*, (48), 48-61.
- Arslantaş, D., Arslantaş, Ş. (2020). Keeping Power through Opposition: Party System Change in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, (62), 27-50
- Arslantaş, D., Arslantaş, Ş., Kaiser, A. (2020). Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey. *Swiss Political Science Review*, 26(1), 126-143.
- Arvas, İ. (2010). *Tarihi Hakikatler*. İstanbul: HTS Yayıncılık.
- Aslan, G. (1989). *Yas Tutan Tarih 33 Kurşun*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer Kodu: 21-232, 7.8.1943.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 031.01. Fon Kodu: 51.309.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 031.01. Fon Kodu: 51.309.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01. Fon Kodu: 51.310.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (13.11.1954). Yer Kodu: 67.422.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01. Fon Kodu: 51.309.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 42.252.18.
- Başvekil Yolumuz Müspettir Dedi. (9 Ağustos 1955). *Milliyet*.
- Belediye Kanunu. (14 Nisan 1930). *Resmi Gazete*. (1471).
- Belediye Seçiminde Bazı Hadiseler Oldu. (27 Mayıs 1946) *Cumhuriyet*.
- Beşikçi, İ. (2013). *Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Beşikçi, İ. (2013). *Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Çağlayan, E. (2015). Tek Partinin Gözü Kulağı Umumi Müfettişlikler, *Kürt Tarihi*, (21), 27-31.
- Dicle Kaynağı. (24 Ağustos 1948).
- Diyarbakır ve Havalisinde Kanunsuz Öldürülen Vatandaşlar. (30 Aralık 1952). *Şark Postası*.

- DP Muhtar Seçimini Yüzde 80 Ekseriyetle Kazandı. (9 Kasım 1954). *Cumhuriyet*.
- Ekinci, Tarık Z. (2004). *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ekinci, Tarık Z. (2013). *Lice'den Paris'e Anılarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Eski Umumi Müfettiş Abidin Özmen Yargılanacak. (27 Kasım 1952). *Şark Postası*.
- Fenik, Mümtaz F., Muhtar Seçimlerinden Belediye Seçimlerine. (18 Ağustos 1950). *Zafer*.
- Gizlenen Tutanak Atatürk (1987): Kürtlere Özerklik. *2000'e Doğru*. (35), 8-15.
- Hür, A. (2015). *İnönü ve Bayarlı Yıllar 1938-1960*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- İdamı İstenen Orgeneral Mustafa Muğlalı. (28 Şubat 1950). *Şark Mecmuası*.
- İl Genel Meclisleri Seçimlerini DP Kazandı. (17 Ekim 1950). *Cumhuriyet*.
- Karacan, Ali N. Muhtar Seçimleri Bir Derstir. (16 Ağustos 1950). *Milliyet*.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, M. (1993). *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kili S., & Gözübüyük Ş., (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2013). Balkan Savaşlarının İttihat ve Terakki Politikalarına Etkisi. *History Studies*,5(1), 251-266.
- Naci Kutlay ile yapılan görüşme, 29 Mart 2017.
- Milletvekilleri Seçimi Kanunu.(21 Şubat 1950). *Resmi Gazete*. (7438).
- Muhtar Seçimleri. (23 Şubat 1947). *Cumhuriyet*.
- Muhtar Seçimi. (2 Nisan 1947). *Ulus*.
- Muhtar Seçimi 13 Ağustos'ta Yapılacak. (21 Temmuz 1950). *Akşam*.
- Muhtar Seçimlerine Bu Sabah Başlandı. (7 Kasım 1954). *Akşam*.
- Naci Kutlay ile yapılan görüşme. 29 Mart 2017.
- Oran, B. (1997). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Orgeneral Muğlalı Olayı. (7 Mart 1974.) *Milliyet*.
- Ortaylı, İ. (1982). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Hil Yayınları, 1982.
- Özalp Hadisesi. (20 Ocak 1949). *Dicle Kaynağı*.
- Özalp'ta 33 Vatandaş Kurşuna mı Dizilmiş? (30 Kasım 1948). *Dicle Kaynağı*.
- Özbudun, E. (2008). *1921 Anayasası*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Özgen, H. Neşe. (2003). *Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*. İstanbul: TÜSTAV.

TBMM Zabıt Ceridesi. (28.12.1947). Cilt:8. Dönem:8. 25. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi. (3 Aralık 1948). Cilt 14. 8. Dönem. 3. Toplantı.

TBMM Zabıt Ceridesi. (20 Şubat 1951). Dönem 9, 46. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, (26 Aralık 1952).Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim.

Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

Turan, Ali E. (2008). *Türkiye'de Yerel Seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Hakkâri'de Parti Hayatı. (5 Kasım 1952). *Vatan Gazetesi Hakkâri İlavesi*.

Yeşiltuna, S. (2007). *Atatürk ve Kürtler*. İstanbul: İleri Yayınları.

Yıldız, A. (2007). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

33 Vatandaş Kurşuna Dizdirenler Adalet Huzurunda. (19 Eylül 1949). *Dicle Kaynağı*.

61 Vilayette Muhtar Seçimi İlan Edildi. (3 Eylül 1950). *Zafer*.